

De moderne politieke geschiedenis in *Limburg. Een geschiedenis*.

Margit van der Steen

Onze woonkamer bevatte vroeger thuis een wandvullende boekenkast met vele strekkende meters *Limburgensia*, waaronder *Limburgs verleden*¹ met zijn witte banden en zwarte sterretjes op de ruggen. Zodoende ben ik als kind opgegroeid in een omgeving waarin de geschiedenis van Limburg letterlijk zichtbaar was. Nu, bijna een halve eeuw na *Limburgs Verleden*, is er een nieuw, driedelig standaardwerk verschenen onder de noemer *Limburg. Een geschiedenis*². Om meerdere redenen is dat verheugend.

Het tweedelige *Limburgs Verleden* is niet alleen vijf decennia geleden verschenen, belangrijker nog is dat deze delen niet ingaan op de periode na 1815, een moment waarop het huidige Limburg nog niet eens bestond. De nieuwe publicatie vult zo de lacune van de twee meest recente eeuwen. Daarenboven komt de politieke geschiedenis van Limburg er in de recente Nederlandse historiografie bekaaid van af. In het *Land van Kleine Gebaren, Ons stipje op de wereldkaart* en *Een nieuwe staat* zijn de verwijzingen naar de ontwikkelingen in en rond Limburg uiterst bescheiden.³ En dat terwijl het verleden van juist dit gebied zo interessant is.

Het huidige Limburg kent een uiterst complexe politieke geschiedenis. De diverse Limburgse territoria met hun verschillende besturen en instituties zijn in de loop der eeuwen uitgegroeid tot een bestuurlijk samenhangende provincie van Nederland. Maar wel een provincie die nog tot 1876 deel uitmaakte van de Duitse Bond en waar tot dat jaar Duitse wetten golden. De identificatie van Limburgers met Nederland vond eigenlijk pas in 1914 plaats met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog terwijl van een vernederlandsing van de politiek pas na 1970 worden gesproken, zo blijkt uit *Limburg. Een geschiedenis*. Toen was Nederland echter al lid van de Europese Unie. Nu werkt men juist in Limburg veel samen in Euregio verband. Kortom, de politieke geschiedenis van Limburg is niet eenvoudig te schrijven. Alleen al daarom is het een prestatie dat het voorliggende werk er nu ligt.

In deze bijdrage zal ik reflecteren op de manier waarop de politieke geschiedenis aan bod komt in de delen die de periode vanaf 1500 behandelen, waarbij het grootste accent ligt

1 E.C.M.A. Batta e.a., *Limburgs Verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815* (2 dln), (Maastricht 1960-1967).

2 Paul Tummers e.a., *Limburg. Een geschiedenis* (3dln), (Maastricht 2015).

3 Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen/Amsterdam 2004, vierde druk); Ido de Haan en Paul den Hoed, *Een nieuwe staat. Het begin van het koninkrijk der Nederlanden* (Amsterdam 2013); Piet de Rooij, *Het stipje op de wereldkaart. De politieke cultuur van Nederland in de negentiende en twintigste eeuw* (Amsterdam 2014).

op de periode na 1839. Ik zal met name ingaan op de vraag wat er nieuw is aan de manier waarop de auteurs over de politieke geschiedenis in de periode na 1500 schrijven. Om die kwestie goed te kunnen behandelen, sta ik eerst kort stil bij ontwikkelingen in de politieke geschiedschrijving. Daarna ga ik in op de diverse bijdragen in *Limburg. Een geschiedenis* aan de hand van een aantal thema's.

De vernieuwing van politieke geschiedenis

Politieke geschiedenis staat weer volop in de belangstelling. Sinds circa twee decennia is er sprake van een vernieuwing en verbreding van het vakgebied. Kort samengevat vindt er een verschuiving plaats van *high politics* naar *new political history*. Binnen *high politics* staan met name de natiestaat centraal en het bestuur op 'hoog niveau', zoals bijvoorbeeld de verwickelingen van politieke partijen, de levens van landelijke politici en de beslissingen van nationale parlementen. Maar het vakgebied is inmiddels verbreed en er zijn nieuwe thema's en benaderingen bij gekomen. Er is tegenwoordig meer oog voor *popular politics*, 'de stem van het volk', populisme en sociale bewegingen. De aandacht voor taal en retorica groeit, evenals onderzoek naar culturele praktijken. Historici bestuderen bijvoorbeeld als ware antropologen de rituelen in het parlement en kijken hoe de stam der politici zich gedraagt. Door informele macht te bestuderen komt onder meer de rol van vrouwen beter naar voren. Wat werd er besproken tijdens de bals van het Wener congres, na afloop van de vergaderingen? Want ook dat deed ertoe. Hier zien we ook de invloed van vrouwenstudies en gendergeschiedenis. Er is – onder invloed van de zogenoemde *spatial turn* – meer aandacht gekomen voor de rol van ruimte, het territorium. Verder is er veel meer oog voor internationale vergelijkingen, transnationale perspectieven en politiek die niet aan de natiestaat is gebonden. De katholieke kerk kan bijvoorbeeld als een internationale politieke organisatie worden gezien, de ontwikkeling van het parlement kan als Europees fenomeen worden bestudeerd en onderzoek naar sociale bewegingen doet zijn voordeel met aandacht voor de uitwisseling of transfer van praktijken met buitenlandse zusterorganisaties. Deze nieuwe manier van kijken gaat zo ver dat historici zich afvragen: waar staat politiek voor in bepaalde situaties? Wanneer wordt iets politiek? Is het niet beter te spreken over de geschiedenis van het politieke? ⁴

4 Peter A. Hall & Rosemary A. Taylor, 'Political Science and the Three New Institutionalisms', *Political Studies* XLIV (1996) pp. 936-957; Charles S. Maier, 'Consigning the Twentieth Century to History: Alternative Narratives for the Modern Era', *The American Historical Review*, Vol. 105 no. 3 (June 2000) pp. 807-831; Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holtey and Heinz-Gerhard Haupt (eds), *Writing political history today* (Frankfurt/New York 2013). Een illustratie van de verbreding van het vakgebied vormen de onderwerpen van de proefschriften van de promovendi politieke geschiedenis in Nederland en de bijdragen aan de internationale promovendicongressen politieke geschiedenis georganiseerd door de Association for Political History in Lucca (2014), Leiden (2014) en Bielefeld (2015). Zie hiervoor www.associationforpoliticalhistory.org.

Politieke geschiedenis in *Limburg. Een geschiedenis*.

Wat vinden we terug van de vernieuwing van het vakgebied in de voorliggende uitgave? En hoe heeft de redactie politieke geschiedenis opgevat? Geconcludeerd kan worden dat er sprake is van een combinatie van een klassieke aanpak met meer vernieuwende bijdragen. Daarbij is het opvallend dat een van de meest vernieuwende benaderingen zich onder de noemer cultuur en religie bevindt, namelijk de bijdrage van Leo Wessels over Nederlandse natievorming en problematische regionale identificatie.⁵ Hier zal ik mijn conclusies toelichten door de politieke geschiedenis in *Limburg* te bespreken aan de hand van een aantal thema's. Dit zijn achtereenvolgens territorium, sekse en de rol van vrouwen, *high politics* versus *popular politics*, transnationale benaderingen en tenslotte de rol van oorlog en geweld.

Territorium en seksevraagstukken

Allereerst het begrip territorium. Voor de geschiedschrijving van Limburg is de nieuwe aandacht voor ruimte een positieve ontwikkeling. Territorium is een cruciaal concept om de geschiedenis van het Limburgse te begrijpen. Terecht wordt daar in deze bundels veel aandacht aan geschonken. Deel twee en drie van *Limburg* openen met gedetailleerde en rijk geïllustreerde overzichten van de staatkundige en institutionele geschiedenis door Louis Berkvens.⁶ Vooral in het deel over het Ancien Regime is veel materiaal dat de lappendeken aan Limburgse territoria goed laat zien. Hier is sprake van een grote verbetering ten opzicht van *Limburgs Verleden*, waar maar weinig kaarten werden gebruikt. Daarnaast is veel ander beeldmateriaal ingezet en dat maakt deze bijdragen ook visueel aantrekkelijk. De uitvoerige aandacht voor het territorium maakt de lezer goed duidelijk dat de geschiedenis van het huidige Limburg niet los is te zien van de ons omringende landen. Zo wordt letterlijk zichtbaar gemaakt dat de natiestaat een te beperkt kader is om Limburgse politieke geschiedenis te kunnen schrijven.

Mooi is dat in de bijdragen aan de vroegmoderne tijd zelfs een enkele keer vrouwen in woord en beeld voorkomen, zoals bijvoorbeeld de abdisen van Thorn. Want ondanks het feit dat de redactie zich verontschuldigt voor het ontbreken van aandacht voor sekse, gender en de positie van vrouwen, blijft het opvallend dat in hoofdstukken over politiek en bestuur in de moderne tijd vrouwen in woord en beeld ontbreken. Waar de Canon van Limburg het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid in Roermond nog opvoert – en

5 Leo Wessels, 'Over grenzen, beeldvorming en identiteit. Aspecten van Nederlandse natievorming en een problematische regionale identificatie. Limburg vanaf circa 1800.' In: *Limburg*, deel 3, 279-302.

6 Louis Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis van de Limburgse territoria, 1548-1795', in *Limburg*, deel 2, 18-116; Louis Berkvens, 'Staatkundige en institutionele geschiedenis, 1794-1867' in: *Limburg*, deel 3, 23-87.

die Canon omvat veel minder pagina's dan het voorliggende werk – maakt het nieuwe standaardwerk zelfs niet eens gewag van Mathilde de Haan.⁷ Dergelijke omissies hadden niet mogen voorkomen.

High politics en popular politics

Lemmens besteedt in zijn bijdrage⁸ veel aandacht aan zogenoemde *high politics*. Hij onderzoekt hoe de staatkundige relatie tussen Limburg (en de rest van) Nederland juridisch en verdragsrechtelijk gestalte kreeg. Daarnaast beschrijft hij de - weinig succesvolle - opstelling van Limburgers in het Nederlandse parlement, maar hij zegt ook iets over participatie in het Duitse Parlement. Hij concludeert dat als gevolg van onderlinge animositeit en uiteenlopende belangen niet veel terecht kwam van het streven in het Nederlandse parlement zoveel mogelijk als een geheel op te treden in katholieke kwesties. Pas onder leiding van Nolens groeide de katholieke fractie in de Tweede Kamer uit naar een zekere homogeniteit. In juli 1918 vormden de katholieken met 30 zetels zelfs de grootste fractie in de Tweede Kamer. Charles de Ruys Beerenbrouck werd in dat jaar zelfs de eerste katholieke en eerste Limburgse premier van Nederland.

Waar Lemmens aandacht heeft voor de parlementariërs richt Spoormans zich ook op de kiezers. Interessant aan zijn bijdrage⁹ is het feit dat hij oog heeft voor de diverse niveaus waarop politiek wordt bedreven. Niet alleen het nationale kiesgedrag, maar ook het stemgedrag op lokaal niveau komt aan bod. Tot 1970 stemden Limburgers bij de Kamer- en Statenverkiezingen voor 80 à 90 % op katholieke partijen. Lokale politiek liet men veelal over aan lokale politieke entrepreneurs. Bij veel lokale verkiezingen ontbrak de Katholieke Volks Partij (KVP, de katholieke voorloper van het CDA) zelfs lange tijd. De Sittardse politici bijvoorbeeld bestonden uit dezelfde groep personen, die telkens op andere lijsten en in andere combinaties verscheen. De politicus ontleende zijn gezag niet aan een partij of partijprogramma, maar aan zijn aanzien in de lokale gemeenschap. Spoormans maakt hiermee ook iets zichtbaar van een politieke cultuur die - als ik me niet vergis - tot op de dag van vandaag zijn uitwerking kent. Indirect laat hij iets zien van informele machtsmechanismen. Hier had hij wellicht meer kunnen zeggen over de rol van vrouwen in families die politieke posities bekleedden.

Interessant is ook de vraag of de Limburgse politieke cultuur niet veel op die van België leek. Spoormans constateert namelijk dat Limburg in godsdienstig, cultureel en economisch opzicht meer aan België en het Duitse Rijnland was verwant dan aan de rest van

⁷ Jos Venner, *Canon van Limburg* (Venlo 2010).

⁸ Eric Lemmens, 'Een eigenaardig kind in de Nederlandsche familie'. De politiek-staatkundige integratie van Limburg 1839-1939', in: *Limburg*, deel 3, 67-87.

⁹ Huub Spoormans, 'Honderd jaar politiek in Limburg: katholieke dominantie, lokalisme en verzuiling.', in: *Limburg*, deel 3, 89-116.

Nederland. Maar gold dat ook niet zo in politiek opzicht, althans tot 1970? Dat jaar vormde een keerpunt voor de lokale politiek. Toen pas drongen de landelijke Nederlandse partijen door in de Limburgse lokale politiek. De vernederlandisering van de lokale politiek was echter van korte duur. Sinds 1994 zijn in Limburg – en daar niet alleen – de lokale lijsten weer uiterst belangrijk op gemeentelijk niveau.

Spoormans probeert te verklaren waarom Limburgers tot 1970 zo massaal op katholieke partijen stemden, en waarom die steun daarna zo snel verdween. Volgens hem kwam dit omdat de partij onderdeel uitmaakte van de katholieke zuil. Niet de katholieke partij was geliefd, maar de katholieke zuil was allesdoordringend in het Limburgse leven. De katholieke zuil kon zich naar de bevolking presenteren als een emancipatiebeweging onder leiding van de clerus ten behoeve van de Limburgse bevolking. De KVP ontwikkelde zich slechts in beperkte mate tot een moderne en volwaardige politieke partij. Deze analyse laat mooi zien dat de kerk onderdeel is van de moderne geschiedenis van politiek in Limburg en daarmee laat deze bijdrage iets zien van een bredere benadering van politiek.

Ik wil wel kanttekeningen plaatsen bij de conclusie van Spoormans. Hoe is het mogelijk dat de katholieken een ander stempatroon vertoonden dan de leden van de protestante zuil? Wat lukte de katholieken wel wat elders niet mogelijk was? Naar mijn overtuiging is er bovendien een complexer verhaal te vertellen. De katholieke stem verloor niet alleen aan betekenis door het verbrokkelen van de katholieke zuil en de daarmee gepaard gaande secularisering, ook het afschaffen van de opkomstplicht (voor 1972 was het verplicht te gaan stemmen) heeft juist de KVP hard geraakt. Verder zorgde de uitdijende verzorgingsmaatschappij ervoor dat de kerk aan invloed verloor en de staat meer macht kreeg.

Spoormans spreekt in zijn bijdrage ook over opmerkelijke incidenten in de Limburgse politiek: de steun voor extreem rechts in de jaren 1930 en 1960. In de jaren dertig was die steun volgens hem voor een belangrijk deel te wijten aan de economische crisis. Die verklaring vind ik te eenvoudig. De economische crisis raakte andere delen van Nederland ook hard. Daar was echter geen vergelijkbare aanhang van extreem rechts. Er moet dus meer aan de hand zijn geweest.

Na 2000 brachten Limburgers onevenredig veel stemmen uit op de LPF en de PVV. Helaas staat Spoormans daar niet bij stil. Hier is sprake van een opmerkelijke paradox: steun voor de PVV is een stem op een partij die tegen Europa is, juist in een Europese regio bij uitstek. Hoe anders is het gelopen als in *Limburgs Verleden* werd voorspeld: ‘Dit stukje “Vaderland” zal in de eerste helft van de 20e eeuw echt ingelijfd worden en zou als nakomertje in het gezin der elf provincies de terugkeer naar Europa kunnen vergemakkelijken’.¹⁰

Limburg besteedt aandacht aan nationale en lokale politici én aan de kiezers. De rol van sociale en politieke bewegingen komt helaas nauwelijks aan bod. Een uitzondering is het protest tegen de afschaffing van het Nederlands gezantschap bij de paus in de bijdrage van

¹⁰ E.C.M.A. Batta e.a., *Limburgs Verleden*, p. 307.

Lemmens. Bijna de helft van de Limburgers tekende een petitie tegen de aantasting van het wereldlijk gezag van de paus. Dat zijn indrukwekkende percentages. Andere politieke bewegingen, zoals de kiesrechtstrijd, of de emancipatiebewegingen in de jaren zestig blijven buiten beeld.

Transnationale dimensie, geweld en oorlog

In studies die de natiestaat als vertrekpunt hanteren, komt het unieke karakter van de ontwikkelingen in grensstreken, *border regions*, vaak onvoldoende uit de verf. Het is daarom een goede ontwikkeling voor de geschiedschrijving van Limburg dat de regio weer volop in de belangstelling staat. Dit constateert ook Leo Wessels in zijn interessante bijdrage over aspecten van de Nederlandse natievorming en problematische regionale identificatie¹¹. In *Limburg zien we* zowel bijdragen waarin het Nederlandse perspectief dominant is, als elementen waarin het transnationale karakter naar voren komt. Een goed voorbeeld van dit laatste zijn de bijdragen van Berkvens met zijn heldere kaarten, of de verwijzingen naar het lidmaatschap van de Duitse Bond. Ook de katholieke kerk - als internationale organisatie - draagt bij aan de transnationale dimensie van politiek in Limburg. Zo leverde Limburg bijvoorbeeld een onevenredig groot aandeel in het Nederlandse contingent van pauselijke soldaten.

Maar hoewel de Europese dimensie in met name het deel over de periode 1500 – 1800 letterlijk zichtbaar is, is dat niet meer het geval bij de moderne geschiedenis. De Europese Unie komt niet aan bod en de Europese dimensie van de recente Limburgse politieke geschiedenis komt weinig uit de verf. Opvallend is tenslotte dat er relatief weinig oorlog en geweld voorkomt in *Limburg*. Zelfs de Tweede Wereldoorlog ontbreekt, een keuze die toch eigenlijk onbegrijpelijk is te noemen. Dit wekt de indruk dat de geschiedenis van Limburg weinig gewelddadig is geweest. Dat is in andere grensgebieden in Europa wel anders. Het lijkt zo wel of Limburg tamelijk gemakkelijk Nederlands is geworden. Maar is dat niet te optimistisch? Dat daagt uit om comparatief onderzoek te doen en Limburg te vergelijken met andere vergelijkbare grensregio's. Maar dat is stof voor een ander boek.

Tot slot

Tot slot. Dé politieke geschiedenis van Limburg bestaat niet, maar er is wel veel te zeggen over de geschiedenis van het politieke in Limburg. De redactie heeft gekozen voor een veelheid van onderwerpen en benaderingen, meer klassieke en meer vernieuwende thema's en benaderingen. Dat is een prestatie van formaat. Maar er zijn ook omissies. Daarom smaakt deze uitgave vooral naar meer. Zoals Lou de Jong zijn geschiedschrijving over de Tweede

¹¹ Leo Wessels, a.w.

Wereldoorlog steeds deed uitdijen, zo verdient het aanbeveling een nieuw deel toe te voegen aan *Limburg. Een geschiedenis* waarin in ieder geval de moderne geschiedenis van Limburg in Europa, inclusief het oorlogsverleden aandacht krijgt. Vanzelfsprekend een uitgave waarin vrouwen er ook toe doen. In *Limburgs Verleden* werd al opgemerkt: ‘Limburgse geschiedenis is Europees’.¹² Een nieuw deel zou die constatering waar kunnen maken. Juist nu de digitalisering van archiefbescheiden een grote vlucht neemt en kwantitatief onderzoek mogelijk is op een manier die eerder ondenkbaar was, zou het KLGOG moeten overwegen de leemtes te vullen en een vierde deel te publiceren.

¹² Deel II, p. 306.